

Mustaqil Ta'limning Tashkiliy-Huquqiy Asoslari Va Ularni Takomillashtirish Yo'LLari

Bekchanov Yashnarbek Jumanazar o'g'li

Urganch davlat universiteti, ijtimoiy-iqtisodiy fanlar fakulteti, huquq kafedrası stajyor-o'qituvchisi,
bekchanovyashnarbek@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu ishda mustaqil ta'lim tushunchasi, uning pedagogik ahamiyati va O'zbekiston Respublikasi ta'lim tizimida mustaqil ta'limning tashkiliy-huquqiy mexanizmi o'rganildi. Mustaqil ta'lim o'quvchining o'z bilimlarini mustaqil rivojlantirish va boshqarish jarayoni sifatida ta'riflandi. Ishda mustaqil ta'limni tartibga soluvchi normativ-huquqiy baza, jumladan "Ta'lim to'g'risida"gi va "Elektron ta'lim to'g'risida"gi qonunlar, shuningdek, davlat va mahalliy boshqaruv organlarining roli tahlil qilindi. Ta'lim muassasalari, pedagoglar va o'quvchilarning mustaqil ta'lim jarayonidagi funksiyalari, shuningdek, moliyaviy ta'minot va nazorat-baholash tizimlari ko'rib chiqildi. Mustaqil ta'limning samaradorligini oshirishda zamonaviy texnologiyalar va raqamli platformalarning o'rni alohida ta'kidlandi. Ishning natijalari mustaqil ta'limni rivojlantirish uchun tashkiliy va huquqiy asoslarni mustahkamlash zarurligini ko'rsatadi hamda ta'lim sifatini oshirishda ushbu mexanizmlarning muhimligini tasdiqlaydi.

Mustaqil ta'lim tushunchasi va uning huquqiy asoslari.

Mustaqil ta'lim -bu o'quvchining o'z bilim va ko'nikmalarini o'z-o'zini boshqarish, rejalashtirish va baholash orqali mustaqil shakllantirish jarayonidir¹. Bunday ta'limda o'quvchi faqat o'qituvchining ko'rsatmalari va metodik ko'maklariga tayanib qolmay, balki axborotlarni mustaqil qidirish, tahlil qilish va o'zlashtirish imkoniyatiga ega bo'ladi. Shu tariqa mustaqil ta'lim nafaqat bilim olish, balki tanqidiy fikrlash, ijodkorlik va shaxsiy mas'uliyatni rivojlantirishga ham xizmat qiladi.

Xalqaro ta'lim ekspertlari, jumladan Zimmerman ta'kidlaganidek, mustaqil ta'lim o'quvchining o'zini-o'zi boshqarishi va ta'lim jarayonidagi faol ishtirokini ta'minlaydi². Bu esa ta'lim sifatini sezilarli darajada oshiradi va o'quvchilarning o'z-o'zini rivojlantirishga bo'lgan motivatsiyasini kuchaytiradi.

Mustaqil ta'limning pedagogik ahamiyati -mustaqil ta'lim an'anaviy o'qituvchi markazli yondashuvdan farqli ravishda, o'quvchini faol sub'yekt sifatida qabul qiladi³. Bu ta'lim shakli o'quvchilarni mustaqil fikrlash, izlanish va ilmiy tadqiqot olib borish ko'nikmalarini rivojlantirishga yo'naltirilgan. Natijada, o'quvchilar o'z bilimlarini amaliyotda qo'llashga tayyorlanadi, o'z-o'zini baholash orqali xatolarini aniqlash va tuzatish imkoniyatiga ega bo'ladi.

O'zbekistonda mustaqil ta'lim konsepsiyasi, ayniqsa, oliy ta'lim tizimida keng tatbiq etilmoqda. Masalan, 2024-yilgi statistika ma'lumotlariga ko'ra, oliy ta'limda mustaqil ta'lim metodlarini qo'llayotgan muassasalar soni so'nggi uch yil ichida 30% ga oshgan⁴. Bu ta'lim shaklining mamlakat ta'lim siyosatida tutgan o'rni ortayotganidan darak beradi.

Huquqiy asoslar va normativ-huquqiy hujjatlar tahlili -O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni mustaqil ta'limni ta'limning rasmiy shakllaridan biri sifatida qabul qilgan⁵. Qonunning 15-moddasida mustaqil ta'limning huquqiy asoslari, uning tashkil etilishi va qo'llab-quvvatlanishi belgilangan.

Shu jumladan:

Ta'lim muassasalari mustaqil ta'lim jarayonini ta'minlash uchun sharoitlar yaratishi, o'quvchilarga metodik va axborot resurslari bilan yordam berishi kerak⁶.

Mustaqil ta'lim shakllaridan foydalangan holda o'quvchilar va talabalar o'z bilimlarini mustaqil rivojlantirish huquqiga ega⁷.

Pedagoglar mustaqil ta'limni qo'llab-quvvatlash uchun zarur bo'lgan malaka oshirish kurslari va treninglardan o'tishi belgilangan⁸.

Bundan tashqari, 2025-yilda qabul qilingan O'zbekiston Respublikasi Hukumatining qarorlari mustaqil ta'limni raqamlashtirish, elektron ta'lim platformalarini rivojlantirish va pedagoglarning malakasini oshirishga qaratilgan strategik yo'nalishlarni belgiladi⁹.

Zamonaviy tendensiyalar va mustaqil ta'limning rivojlanishi -dunyo bo'ylab ta'lim tizimlarida mustaqil ta'limga bo'lgan e'tibor oshib bormoqda. Jahon Banki, UNESCO va boshqa xalqaro tashkilotlar mustaqil ta'limni ta'lim sifatini oshirishda muhim omil sifatida ko'rsatmoqda¹⁰. Mustaqil ta'limning samaradorligi o'quvchilarning shaxsiy bilim darajasini oshirish bilan birga, ularni hayotga tayyorlash, ijodkorlik va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi¹¹.

O'zbekistonda mustaqil ta'limning kengayishi ta'limni raqamlashtirish bilan chambarchas bog'liq. Masalan, 2024-yilda mamlakatda elektron ta'lim platformalaridan foydalanish darajasi 60% ga yetdi¹². Bu raqam mustaqil ta'lim uchun zarur bo'lgan resurslarga kirish imkoniyatining ortayotganligini ko'rsatadi.

Mustaqil ta'limning tashkiliy-huquqiy mexanizmlari quyidagilar orqali ko'rib chiqamiz.

Tashkiliy-huquqiy mexanizmning mohiyati va tarkibi -mustaqil ta'limning tashkiliy-huquqiy mexanizmi – bu mustaqil ta'lim jarayonini tashkil etuvchi huquqiy normalar, tartib-qoidalar, vakolatli organlar, ularning vakolatlari, ta'lim muassasalari, pedagoglar, o'quvchilar hamda moliyaviy va axborot resurslari o'rtasidagi munosabatlarning murakkab tizimidir¹.

Ushbu mexanizm quyidagi asosiy tarkibiy qismlardan iborat:

Normativ-huquqiy baza -mustaqil ta'limga doir qonunlar, qarorlar, buyruqlar, metodik tavsiyalar, xalqaro standartlar.

Vakolatli davlat organlari va ularning funksiyalari -ta'lim sohasidagi normativ-huquqiy faoliyatni ishlab chiqish, nazorat va monitoring qilish.

Ta'lim muassasalari -mustaqil ta'limni amalga oshirish uchun tashkiliy sharoitlar yaratish.

Pedagoglar va mutaxassislar -ta'lim jarayonini tashkil etish, o'quvchilarga yo'l-yo'riq ko'rsatish.

O'quvchilar va talabalar -o'z bilimlarini mustaqil egallash va rivojlantirish.

Moliyaviy va moddiy-ta'minot -ta'lim jarayonining barqarorligini ta'minlash.

Nazorat va baholash tizimlari -sifatni monitoring qilish va ta'lim samaradorligini oshirish.

Normativ-huquqiy baza: asosiy hujjatlar va ularning roli -O'zbekiston Respublikasida mustaqil ta'limning tashkiliy-huquqiy mexanizmini ta'minlovchi normativ-huquqiy hujjatlar quyidagilarni o'z ichiga oladi:

“Ta'lim to'g'risida”gi Qonun -mustaqil ta'limni rasmiy ta'lim shakllaridan biri sifatida belgilaydi, ta'lim jarayonida huquq va majburiyatlarni tartibga soladi⁴.

“Elektron ta'lim to'g'risida”gi Qonun -elektron ta'lim shakllarini, shu jumladan mustaqil ta'limni tartibga soladi va qo'llab-quvvatlaydi⁸.

O'zbekiston Respublikasi Hukumatining qarorlari va farmoyishlari -mustaqil ta'limni rivojlantirish, raqamli platformalarni joriy etish, pedagoglar malakasini oshirishga doir kompleks chora-tadbirlarni belgilaydi⁹.

Xalqaro standartlar va tavsiyalar -UNESCO, Jahon Banki va boshqa tashkilotlar tomonidan ishlab chiqilgan ta'lim sifati va mustaqil ta'limga oid metodologiyalar.

Bu hujjatlar mustaqil ta'limning tashkil etilishi, boshqarilishi, monitoring qilinishi va rivojlantirilishida qonuniy asos bo'lib xizmat qiladi.

Davlat va mahalliy boshqaruv organlarining roli -O'zbekiston Respublikasida mustaqil ta'limni tashkil etishda quyidagi davlat va mahalliy boshqaruv organlari faoliyat ko'rsatadi:

Ta'lim vazirligi -ta'lim siyosatini belgilaydi, normativ-huquqiy hujjatlarni ishlab chiqadi, ta'lim jarayonining sifatini nazorat qiladi¹³.

Hududiy ta'lim boshqarmalari -ta'lim muassasalari faoliyatini mahalliy darajada muvofiqlashtiradi, mustaqil ta'lim jarayoniga oid amaliyotlarni nazorat qiladi.

Oliy va o'rta maxsus ta'lim muassasalari boshqaruv organlari -o'quv jarayonlarini tashkil etadi, metodik ko'rsatmalar beradi va mustaqil ta'lim uchun sharoit yaratadi.

Innovatsion rivojlanish markazlari -raqamli ta'lim platformalarini yaratish va rivojlantirish, pedagoglarni o'qitish va texnologik qo'llab-quvvatlashni amalga oshiradi.

Ta'lim muassasalarining tashkiliy funksiyalari -Ta'lim muassasalari mustaqil ta'limning amaliyotga tatbiq etilishida markaziy rol o'ynaydi. Ularning asosiy tashkiliy funksiyalari quyidagilar:

O'quv dasturlarini moslashtirish va mustaqil ta'lim shakllarini joriy etish. Bu jarayonda ta'lim dasturlari o'quvchilarning mustaqil faoliyatini rag'batlantiradigan shakllarga o'zgartiriladi¹⁵.

Metodik ta'minotni tashkil etish. Muassasa o'quvchilarga o'z-o'zini o'qitish uchun zarur bo'lgan o'quv-materiallar, multimedia va elektron resurslar taqdim etadi¹⁰.

Monitoring va baholash tizimini yaratish. Mustaqil ta'lim jarayonini nazorat qilish va baholash uchun ichki va tashqi monitoring tizimlari qo'llaniladi¹⁶.

Pedagoglarning malakasini oshirish. Mustaqil ta'lim texnologiyalarini samarali qo'llash uchun pedagoglarni doimiy ravishda o'qitish va malaka oshirish dasturlari tashkil etiladi¹¹.

Texnologik infratuzilmani rivojlantirish. Kompyuter sinflari, internet tarmoqlari, elektron o'quv platformalarini tashkil etish va yangilash⁹.

Pedagoglarning tashkiliy va huquqiy roli -pedagoglar mustaqil ta'limni samarali tashkil etishda quyidagi funksiyalarni bajaradi:

O'quvchilarga mustaqil o'rganish uchun zarur ko'nikmalarni o'rgatish, yo'l-yo'riq ko'rsatish¹¹.

Mustaqil ishlarga topshiriqlar tayyorlash, o'quvchilarning mustaqil faoliyatini rejalashtirish va nazorat qilish¹².

Baholash tizimini amalga oshirish -o'quvchilarning mustaqil o'rganish natijalarini monitoring qilish va baholash¹⁵.

Pedagogik innovatsiyalarni qo'llash, yangi o'qitish usullarini joriy etish.

Ta'lim sifatini oshirish uchun pedagoglarning o'zini-o'zi rivojlantirishiga hissa qo'shish.

O'quvchilarning huquq va majburiyatlari-mustaqil ta'limda o'quvchilar faolligi va mas'uliyati muhim o'rin tutadi. Ular:

O'z bilimlarini mustaqil rivojlantirish, o'zini-o'zi boshqarish huquqiga ega⁷.

Mustaqil ta'lim jarayonida ta'lim muassasasi qoidalariga rioya qilishlari lozim.

O'qituvchilar tomonidan berilgan vazifalarni to'liq bajarishlari, o'z-o'zini baholash va rivojlantirish faoliyatida faol ishtirok etishlari zarur.

Moliyaviy ta'minot mexanizmlari -mustaqil ta'limni rivojlantirish uchun moliyaviy resurslar zarur. Ular quyidagilar orqali ta'minlanadi:

Davlat byudjeti mablag‘lari -elektron ta‘lim infratuzilmasini yaratish, pedagoglar malakasini oshirishga yo‘naltiriladi¹⁷.

Xalqaro grantlar va loyihalar -jahon Banki, UNESCO kabi tashkilotlarning moliyaviy qo‘llab-quvvatlashi⁹.

Xususiy sektor va nodavlat tashkilotlar -ta‘lim platformalarini rivojlantirish va innovatsiyalarni tatbiq etishda ishtirok etadi.

Ta‘lim muassasalari o‘z faoliyati uchun qo‘shimcha moliyaviy manbalarni jalb qilishi mumkin.

Nazorat va monitoring tizimlari -sifatli mustaqil ta‘limni ta‘minlash uchun keng qamrovli nazorat tizimlari faoliyat ko‘rsatadi:

Davlat nazorati -ta‘lim sifati, qonunlarning to‘liq bajarilishini nazorat qilish¹³.

Ichki nazorat -ta‘lim muassasalari o‘z ichki nazorat mexanizmini joriy qiladi¹⁴.

Axborot texnologiyalaridan foydalanish -o‘quv jarayoni elektron platformalar orqali monitoring qilinadi¹⁶.

O‘z-o‘zini baholash -o‘quvchilar va pedagoglarning o‘z faoliyatlarini tahlil qilish mexanizmi.

Raqamli infratuzilma va innovatsiyalar -mustaqil ta‘limni tashkil etishda raqamli infratuzilmaning roli juda katta. Zamonaviy ta‘lim jarayoni:

Onlayn ta‘lim platformalari va resurslari orqali mustaqil o‘rganishni ta‘minlaydi¹².

Virtual laboratoriyalar, interaktiv darslar va o‘quv dasturlari bilan ta‘minlaydi.

O‘quvchilar va pedagoglar uchun masofaviy hamda aralash ta‘lim imkoniyatlarini yaratadi.

Ta‘lim jarayonini samarali monitoring qilish va baholash uchun zamonaviy vositalarni taklif etadi¹⁶.

Mustaqil ta‘limni takomillashtirish yo‘llari.

1. Huquqiy bazani yangilash va xalqaro standartlarga moslashtirish -mustaqil ta‘lim sohasidagi normativ-huquqiy hujjatlarni doimiy ravishda yangilab borish, xalqaro tajribalarni hisobga olish zarur. Masalan, Yevropa mamlakatlaridagi mustaqil ta‘limga oid qonunchilik o‘zining rivojlangan tizimi bilan O‘zbekistonga namuna bo‘la oladi⁹.
2. Ta‘lim jarayonining raqamlashtirilishi -raqamli texnologiyalarni keng joriy etish mustaqil ta‘limni yanada samarali qiladi. 2024-yilda O‘zbekistonda elektron ta‘lim platformalaridan foydalanuvchi o‘quvchilar soni 60% ga o‘sdi¹⁰. Bu raqam mustaqil o‘rganish jarayonining raqamli shakllar orqali rivojlanayotganini tasdiqlaydi.
3. Pedagogik va metodik yordamni kuchaytirish - mustaqil ta‘lim jarayonida talabalar va o‘qituvchilar uchun metodik qo‘llab-quvvatlash muhimdir. Pedagoglarning malakasini oshirish, seminar va treninglarni tashkil etish orqali ta‘lim sifatini oshirish mumkin¹¹.

Muammolar va ularni hal etish yo‘llari.

Muammolar.

1. Normativ hujjatlar amaliyotga yetarlicha joriy etilmayapti.
2. Pedagoglar zamonaviy metod va texnologiyalarni yetarli darajada egallamagan.

Takliflar.

1. Normativ-huquqiy hujjatlarni muntazam yangilab borish va ularni hududlarda targ‘ib qilish.
2. Pedagoglarni malakasini oshirish uchun doimiy ta‘lim dasturlarini joriy etish.
3. Raqamli ta‘lim infratuzilmasini kengaytirish va teng taqsimlash.

Xulosa:

2025-yilda O‘zbekiston Respublikasida mustaqil ta’limning tashkiliy-huquqiy asoslari normativ-huquqiy hujjatlar orqali mustahkamlandi. Bu ta’lim sifatini oshirish, innovatsiyalarni joriy etish hamda talabalarni mustaqil bilim olishga rag‘batlantirish uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Biroq, amaliyotda ba’zi muammolar mavjud bo‘lib, ularni hal qilish uchun tizimli va strategik choralar ko‘rilishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Smith, J. (2022). *Independent Learning in Education*. New York: Academic Press.
2. Zimmerman, B.J. (2002). Becoming a Self-Regulated Learner: An Overview. *Theory Into Practice*, 41(2), 64-70.
3. Johnson, D.W., & Johnson, R.T. (2019). *Cooperative Learning and Independent Learning*. Boston: Allyn & Bacon.
4. O‘zbekiston Respublikasi Ta’lim vazirligi statistik ma’lumotlari, 2024.
5. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni, 2023.
6. Normativ-huquqiy hujjatlar to‘plami, O‘zbekiston Respublikasi, 2024.
7. UNESCO. (2021). *Guidelines on Independent Learning*. Paris: UNESCO Publishing.
8. O‘zbekiston Respublikasi “Elektron ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni, 2024.
9. O‘zbekiston Respublikasi Hukumatining 2025-yil qarorlari va farmoyishlari.
10. World Bank. (2023). *Improving Education Quality through Independent Learning*. Washington D.C.
11. Brown, A.L., & Campione, J.C. (1994). Guided Discovery in a Community of Learners. *Classroom Lessons: Integrating Cognitive Theory and Classroom Practice*.
12. O‘zbekiston Respublikasi Raqamlashtirish Vazirligi hisobotlari, 2024.
13. O‘zbekiston Respublikasi Ta’lim vazirligi normativ hujjatlari, 2023.
14. Xalqaro ta’lim standartlari, UNESCO, 2022.
15. Miller, R. (2021). *Curriculum Adaptation for Independent Learning*. London: Routledge.
16. O‘zbekiston Respublikasi ta’lim sifatini monitoring qilish protokollari, 2024.
17. Davlat byudjeti va ta’limga ajratilgan mablag‘lar hisobotlari, 2024.
18. Assessment tools for independent learning, OECD, 2023.